

Оля Гнатюк

ТВЕРЕЗІСТЬ РОМАНТИКІВ, НАЇВНІСТЬ РЕАЛІСТІВ І ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОРИВАННЯ БІЛЬШОВИКІВ, АБО ДЕ ДВОЄ ЧУБЛЯТЬСЯ, ТАМ ТРЕТІЙ РАДІЄ

Jan Jacek Bruski. *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej, 1921–1926*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 2010. 416 s.

Травень 1926 року став знаменним і для української, і для польської історії. У Польщі після державного перевороту до влади знову прийшов Юзеф Пілсудський, легендарний борець за незалежність, а в Парижі було вбито голову українського уряду в екзилі Симона Петлюру – постать не менш легендарну, яка для багатьох служила символом боротьби за самостійну Україну. Обидві ці події досі викликають суперечки, і ставлення до них визначається ідеологічною позицією. Проте якщо передумови та наслідки перевороту Пілсудського досліджено досить добре, то причини вбивства Петлюри надалі є предметом дискусій. Згідно з найпоширенішою версією, атентат на Петлюру став помстою за єврейські погроми, що їх чинили вояки УНР. Інша версія вказує на замовника цього вбивства – радянські спецслужби, які прискорили виконання вироку з огляду на побоювання, що після повернення до влади Пілсудського буде відновлено польсько-український військовий союз.

Книжка Яна Яцека Брусського є вагомим голосом у цій дискусії – вона хоч і не дає однозначної відповіді на всі питання, а все ж відображає українсько-польські взаємини першої половини 1920-х рр. у контексті діяльності радянських спецслужб.

Але спершу кілька пояснень щодо термінів. Поняття «прометеїзм» – у сенсі наслідування Прометея, уособлення добровільної посвяти і страждання на благо людства, – було визначальним для польського месіанізму доби Романтизму. У ХХ ст.

діячі національного руху (зокрема Юзеф Пілсудський), чий світогляд сформувався під впливом польської романтичної поезії, перенесли це поняття на політику: місію відновленої Польщі вони вбачали у підтримці національно-визвольних рухів поневолених народів Східної Європи. Паростки цієї ідеї було оприєвано уже під час мирних переговорів у Ризі 1921 р. З одного боку, йшлося про переформулювання федеративної концепції, втіленої у договорі Пілсудського і Петлюри після краху надій на самостійність України. З другого боку, пілсудчики, попри заслуги в боротьбі за незалежність, мусили змагатися за впливи на зовнішню та внутрішню політику з прихильниками націонал-демократичної ідеології Романа Дмовського (ендеками). Ті традиційно вважали головною загрозою для польської держави німців, а тому орієнтувалися на добрі взаємини з Росією, і власне це трактували як «реалістичну політику» – *Realpolitik*, натомість федеративну концепцію та прометеїзм опонентів називали романтичними фантазіями, а то й безвідповідальною та авантюрною політикою. Конфлікт суперників, який виявився вельми тривалим на польській політичній сцені (недаремно існує приповідка, що Польщею правлять дві труни – Пілсудського і Дмовського), мав свою логіку, властиву будь-якому ідеологічному протистоянню. Одна, сильніша, сторона закидала другій брак здорового глузду, а друга, слабша, аргументувала свої дії тим, що керується державним інтересом. Тим часом, були й третя, ба навіть четверта сторони – більшовицька Росія та Україна, а точніше дві України: незалежна, уособлена Симоном Петлюрою та УСРР, і радянська, підпорядкована більшовицькій Росії.

Свою книжку Ян Яцек Бруський присвятив власне тим колізіям, що виникали між різними суб'єктами й об'єктами зовнішньої політики в динамічній зміні їхніх позицій та балансу сил. Під цим кутом зору дослідження є свого роду доповненням до блискучої монографії того-таки автора про Державний центр УНР в екзилі¹. Перед читачем розгортається ціла панорама польсько-українських взаємин упродовж п'яти років після

¹ Bruski J. J. *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*. Kraków: Arcana, 2000. 600 s. + il.

укладення Ризького договору. З погляду подієвої історії це порівняно короткий період, але він вирізняється такими значущими подіями, як повернення до влади Юзефа Пілсудського та замах на Симона Петлюру: цьому присвячено останній з шести розділів другої книжки.

Її огляд варто розпочати саме звідси, бо тут здобутки автора в аналізі подій найвиразніші. Опрацювавши нові джерела, передусім документи про діяльність Міністерства закордонних справ Речі Посполитої та УСРР, а також архіви польської та радянської зовнішніх розвідок, дослідник переосмислює взаємини між польською, радянською та українською сторонами на підставі досі невідомих, або не пов'язуваних між собою свідчень, і в такий спосіб творить якісно новий наратив. Історики не так давно звернули увагу на побоювання очільників радянської Росії, зокрема ОГПУ, пов'язані з повторним приходом до влади Юзефа Пілсудського. Головнокомандувача польських збройних сил трактували як ворога номер один, йому приписували справжні та вигадані інтриги: скажімо, безпосередній стосунок до не надто приязної на той час політики британського уряду щодо СРСР. Був страх і стосовно того, що Пілсудський поновить союз із Петлюрою. На початку травня 1926 р. в Москві розглядали навіть таку версію розгортання подій, за якою після громадянської війни, яка нібито неминуче має вибухнути внаслідок перевороту, складуться передумови для просування більшовицької революції на захід.

Як відомо, ці сподівання не виправдалися, після чого було розпочато фронтальний наступ антипольської пропаганди. Саме тоді увійшов в обіг штамп «фашистська Польща», який під гаслами загрози західним кордонам країни нагнітав воєнний психоз серед мешканців СРСР. Ян Яцек Брусський, спираючись на офіційне листування очільників ОГПУ, показує, що Генріх Ягода та шеф контррозвідки Артур Артузов вважали повторення союзницького походу 1920 р. цілком імовірним. Своєю чергою, Фелікс Дзержинський вимагав від Ягоди зосередитися на підготовці до оборони, а в листі до Сталіна переконував у тому, що Польща готується до нападу на Радянський Союз (до речі, ці документи Ян Яцек Брусський вводить до нау-

кового обігу вперше). І хоч військова розвідка та Наркоміндел не бачили такої небезпеки, але Сталін більше довіряв ОГПУ, за повідомленнями якого населення України та Білорусі очікує близької війни в надії на повалення більшовицької влади. Зіставляючи офіційні документи з відповідним фрагментом щоденника Сергія Єфремова, Бруський дійсно знаходить підтвердження таким настроям в Україні навесні та влітку 1926 р. Як показано в його праці, розпалювання військової істерії мало за мету зміцнення внутрішньої консолідації; такий психоз нагнітався від літа 1926 до весни 1927 р. Передбачалося, що ОГПУ, нібито для протидії гаданій загрози, не тільки щільніше контролюватиме національну інтелігенцію, а й викриватиме ворожу діяльність католицьких священиків та Польської Військової організації (варто додати, що на ту саму риторику спиралася антипольська операція 1937 р., хоч тоді вже ніякої Польської Військової організації в Україні не існувало).

Вірогідно, у рамках цієї пропагандистської акції, спрямованої проти поляків та української петлюрівської еміграції, у 1926 р. було знято фільм «ПКП». Аббревіатуру, що є назвою польської державної залізниці (на одній з найвідоміших спільних фотографій Пілсудського та Петлюри тих знято у польському залізничному вагоні), автори сценарію – Георгій Стабовий і Яків Ліфшиц – розшифровують як «Пілсудський купив Петлюру». Польсько-український союз тут представлено наче у кривому дзеркалі: політику соціаліста Пілсудського ототожнено з інтересами «кровожерливих польських поміщиків», а Петлюрі приписано корисливість і запродацтво. Цей фільм, отже, являв собою невід’ємну частину кампанії проти УНР та конкретно – проти Головного Отамана Симона Петлюри.

Ця кампанія у виступах політичних діячів, у пресі та кінематографі тривала до 1927 р., маючи на меті консолідувати суспільство для спільної боротьби з «польською загрозою». Як показує Ян Яцек Бруський, усупереч раціональним аргументам польських дипломатів, що спростовували поширювані чутки, мешканці України дійсно чекали війни. У книжці Бруського наведено численні приклади того, як ді-

ячі з оточення Юзефа Пілсудського пробували заспокоїти керівництво СРСР, починаючи від неофіційних інформацій у березні 1926 р. і закінчуючи заявами польських дипломатів у радянській пресі. Паралельно польські дипломати поновили перемовини щодо договору про ненапад, а також щодо торговельної і консульської угоди, але й це не зупинило кампанію пропагандистської машини. У липні 1926 р. Пілсудський неофіційно зустрівся з радянським полпредом Петром Войковим (до речі, колишнім меншовиком, якого роком пізніше вбив у Варшаві син білоемігранта, а радянська сторона визнала це ворожим актом, що може призвести до війни з СРСР). Після зустрічі дипломат надіслав заспокійливе повідомлення народному комісарові закордонних справ Георгію Чичеріну, проте Держинський визнав його невірогідним, і «превентивні заходи» та репресії «підозрілих елементів» продовжувалися.

Пілсудський недаремно побоювався, що Радянський Союз може бути зацікавлений у розв'язанні війни, аби в такий спосіб позбутися внутрішніх проблем. Про це свідчили і дипломатичні повідомлення, і дані військової розвідки. Під час засідання Комітету захисту Речі Посполитої у грудні 1926 р. Пілсудський наголошував, що «в Росії більшість населення не хоче війни. [...] Проте в Росії є група людей, які не можуть спокійно жити – вони ладні зрушити Росію з місця і провадити її туди, куди вони захочуть». Ян Яцек Бруський переконливо доводить, що справжньою метою активізації східної політики Пілсудського був вихід із глухого кута, в який країну завела мирна стратегія польської східної політики (цим скористалася у 1921–1925 рр. радянська сторона, щоб перехопити ініціативу у двосторонніх взаєминах). Новий курс, на думку польського історика, полягав у переосмисленні як внутрішньої політики щодо національних меншин (альтернатива радянській політиці коренізації), так і зовнішнього курсу (спроба втілення прометеїзму). В СРСР, натомість, ці зміни розцінювали як небезпеку для радянських інтересів (Бухарін).

Про потребу нової внутрішньої політики на східних теренах Речі Посполитої писав на сторінках журналу пілсудчиків «*Droga*» Тадеуш Голувко, який водночас викривав фаль-

шивість політики коренізації. Частина його статті, надрукованої у № 3–4 за 1926 р. (отже, ще перед травневим переворотом), є справжньою апологією київського походу 1920 р. та союзу Пiлсудський-Петлюра. Ян Яцек Бруський звертає увагу також на статтю у краківській консервативній газеті «Czas», де йдеться про антибільшовицький та пропольський еміграційний центр у Парижі. Обидві публікації, поза сумнівом, мали привернути увагу радянських дипломатів як «тривожний дзвінок» для Москви.

Принагідно зазначу, що важко переоцінити роль Голувка в налагодженні взаємин з лідерами найвпливовішої української партії – УНДО; у книжці Бруського обговорено також паризьку місію Голувка та синхронну з нею активізацію петлюрівської еміграції навесні 1926 р. і контакти петлюрівців, насамперед Миколи Чеботаріва, з певними особами в підрадянській Україні, що сильно занепокоїло українське ГПУ. Саме на цей час, як доводить Бруський, припадає посилення впливу радянської дипломатії та спецслужб на українських послів у Сеймі Речі Посполитої. Відтак, в очах представників СРСР Голувко був небезпечною фігурою, тож не дивно, що організацію замаху на нього бойовиків ОУН приписували радянським спецслужбам, хоч документального підтвердження цьому немає.

У світлі сказаного не дивно, що напередодні травневого перевороту 1926 р. в Парижі, за даними польського посольства – близько 20 травня (цей документ опублікував Ян Яцек Бруський), почали ходити чутки про очікуваний швидкий виїзд Симона Петлюри до Варшави. Це прискорило дії радянських спецслужб: на думку польського *charge d'affair* Александра Шембека, висловлену у його листі від 29 травня, замах на Петлюру був підготовлений поспіхом, буквально за кілька днів. Бруський звертає увагу на ще одне вбивство, яке сьогодні зазвичай не пов'язують із замахом на Петлюру. Мова про отамана Володимира Оскілка, харизматичного лідера Української Народної партії, давнього суперника Петлюри. Польські дипломатичні служби вбачали тісний зв'язок між обома подіями і вважали їх організатором ОГПУ.

Спираючись на опосередковані докази та аналогію з замахом на грузинського діяча Симона Мдівіані, що був підготовлений Лаврентієм Берією, Бруський схиляється до думки, що за Самуелем Шварцбадом, убивцею Петлюри, стояло таки ОПУ. Утім, за оцінкою польського історика, ліквідація Петлюри не дала бажаних для радянської сторони результатів: співпрацю з Річчю Посполитою розвивали й наступники Головного Отамана, про що свідчить, зокрема, меморіал Андрія Ливицького від 4 серпня 1926 р., вперше опублікований у книжці Бруського. Навпаки, ця подія консолідувала українську еміграцію: Симон Петлюра, який за життя її роз'єднував, після трагічної загибелі почав об'єднувати.

* * *

Повертаючись до першого розділу книжки Яна Яцка Бруського, де висвітлено зміни у польсько-українських взаєминах внаслідок підписання Ризького договору, варто підкреслити, що хоч автор спирається тут на здебільшого відомі дослідникам джерела, однак розставляє низку власних акцентів, що відрізняються від висловленого досі. Суголосно з рештою істориків, він наголошує на тому, що внутрішня політична боротьба істотно послабила позицію польської сторони під час перемовин у Ризі, на які Юзеф Пілсудський, на відміну від ендеків, майже не мав впливу. Тим часом ендеки, спираючись на концепцію співпраці з Росією, пішли на невиправдані поступки, тож можливість змінити ситуацію на сході Європи, а відтак, і гарантувати безпеку польської держави, була зведена нанівець.

Ян Яцек Бруський зазначає, що, всупереч спробам ендеків переконати польську громадськість, ніби Ризький договір є запорукою тривалого миру, йшлося насправді лише про хитке перемир'я, умов якого радянська сторона від самого початку не збиралася дотримуватись. Замість стати незалежними державами, Україна та Білорусь були поділені між СРСР і Річчю Посполитою, і це перетворило їх на зону напруги впродовж усього міжвоєнного періоду. Таким чином, як пише Бруський, Ризький договір став лише свого роду «антрактом»,

адже обидві сторони (де-юре три) не полишали спроб здобути перевагу на українських та білоруських територіях.

У випадку радянської сторони це реалізувалося шляхом контрольованої державою діяльності, зокрема й підривної, натомість у Речі Посполитій Другий відділ Генштабу («Двійка») та частина Східного відділу Міністерства закордонних справ діяли всупереч офіційній лінії, ба навіть потай від уряду. За найпромовистіший приклад може правити Зимовий похід Юрія Тютюнника 1921 р.: причини його поразки Бруський вбачає не лише в інспірованому радянськими заходами розшаруванні еміграції та розігруванні політичних протиріч між Петлюрою і Тютюнником, а й у слабкій підтримці, наданій поляками надто пізно та без відома уряду. Науковець доводить, що ця поразка означала також поразку прибічників співпраці з українцями в польському політикумі – тим боліснішу, що відтоді ендеки стали дедалі послідовніше наполягати на потребі порозуміння з Росією. Така політика живилася ілюзіями щодо майбутніх ринків збуту в Росії та Україні, мегаломанськими мареннями про цивілізаційну місію на сході та очікуванням того, що це сприятиме зміцненню позицій Польщі на міжнародній арені. Насправді ж наївна віра «реалістів» у нібито природну місію Польщі – посередництво між Європою та Росією, на що спиралася концепція «потепління» польсько-більшовицьких взаємин, дала протилежний результат, бо фактично легітимізувала більшовицьку Росію напередодні міжнародної конференції в Генуї. Трактат у Рапало, який після Генуезької конференції був підписаний між Німеччиною та Росією у квітні 1922 р., різко погіршив геополітичне становище Другої Речі Посполитої.

Черговим «успіхом» польської дипломатії, про який пише Ян Яцек Бруський, стало замороження дипломатичних стосунків майже на пів року внаслідок некомпетентності міністра Мар'яна Сейди (мова про ноту від 31 серпня 1923 р., яка, по суті, сформулювала умови визнання нещодавно створеного СРСР). Подолати кризу у взаєминах і домогтися реалізації бодай частини постанов Ризького договору вдалося щойно урядові Владислава Грабського, проте й цей успіх був тимча-

совим: заява про статус Галичини Христіяна Раковського, тодішнього полпреда СРСР у Лондоні, колишнього представника УСРР на ризьких переговорах, спричинила нову кризу. Ця заява стала першою ластівкою офіційної політики СРСР, спрямованої на підважування ухвали Ради Послів Антанти щодо Східної Галичини.

Наступні розділи книжки Яна Яцека Бруського присвячено «практичному втіленню» радянської політики – диверсійним та агентурним акціям спецслужб. Ці дії, що їх дослідник називає «прометеїзмом навпаки», мали на меті позбавити цілісності польську державу, котру більшовики трактували як найбільшу перешкоду для виконання власної місії – поширення революції на Захід. Діяльність радянських спецслужб вражає не лише своїми масштабами, а й різноманітністю завдань та застосовуваних методів. Найвідоміші акції були спрямовані на розкол української еміграції: за приклад можна згадати операцію «Тютюн» – захоплення отамана Юрія Тютюнника, наслідком чого стало масове повернення в УСРР петлюрівців. Чималий резонанс мали й виїзди в Україну (внаслідок зусиль дипломатичних служб) осіб, що символізували український національний рух – Михайла Грушевського та Андрія Ніковського, міністра закордонних справ уряду Петлюри.

На цьому, однак, діяльність спецслужб не закінчувалася. Окрім символів, потрібні були й реалії, які би прокладали шлях до поширення «світової революції» на Захід, а це вимагало знешкодження основних противників – польської розвідки та її союзника, петлюрівської еміграції. Дані про неї, як і про тих, хто її підтримував, збирала агентурна мережа радянських спецслужб. Після розгрому в підрадянській Україні Польської Військової організації (лютий 1921 р.) польська розвідка спиралася головню на тих петлюрівців, кого вдалося навесні 1921 р. перекинути до України і хто організував повстанські загони, однак більшовицькі агенти швидко проникли в оточення емісарів (поразку Зимового походу зумовив і цей чинник, бо Тютюнника ефективно дезінформували). Як доводить Бруський, ці та інші дії «Двійки» були чималою мі-

рою інспіровані радянськими спецслужбами, а водночас цітаки служби поширювали чутки про велику кількість польських шпигунів та час від часу наголошували на потребі вести з ними нещадну боротьбу. На зламі 1921–1922 р. радянським органам безпеки вдалося не лише паралізувати петлюрівську еміграцію, а й нейтралізувати діяльність «Двійки», оскільки захоплення архіву Тютюнника давало доступ до інформації про його контакти, а також прямі докази того, що саме «Двійка» фінансувала Зимовий похід.

Паралельно до операцій спецслужб, радянська сторона розгорнула військову підривну діяльність (спочатку Закардоту, потім Разведупру) на Волині та Східній Галичині. Ішлося передусім про те, аби не допустити закріплення кордонів, встановлених Ризьким договором, і створити на міжнародній арені негативний імідж Речі Посполитої як країни з нестабільним прикордонним регіоном. Діяльність Закардоту і Разведупру була глибоко засекреченою, тож випадок їхнього оприявнення у т. зв. Ямпільському інциденті не на жарт розсердив «залізного Фелікса». Мова про епізод, коли на початку січня 1925 р. бійці з Разведупру, переодягнені в польську військову форму, тікаючи від вояків Корпусу охорони пограниччя, перетнули кордон, потрапили під обстріл прикордонників з ОГПУ і в бою розгромили прикордонну заставу. Матеріали розслідування цього інциденту комісією під головуванням Дзержинського недвозначно показують, що за діями «націоналістичних бойовиків», які нібито мали на меті спровокувати повстання, стояв Разведупр. Це, однак, не перешкодило радянській стороні звинуватити поляків у дестабілізації ситуації на Волині: мовляв, тутешні настрої радикалізує внутрішня польська політика, а не втручання ззовні.

На прикладі Ямпільського інциденту Ян Яцек Бруський переконливо доводить, що серед очільників СРСР були прихильники двох політичних стратегій – радикальної та поміркованої. Речником першої дослідник вважає наркома військових справ Михайла Фрунзе, який і формально, й неформально грав надзвичайно велику роль у тогочасній радянській верхівці (дехто з істориків вважає, що його раптова смерть

1925 р. стала не випадковістю, а вбивством на замовлення Сталіна). Для Фрунзе за взірець ефективної політики щодо Речі Посполитої правила дії Орджонікідзе, котрому вдалося, завдяки вдалій інсценізації, утвердити більшовицький режим у Грузії. Натомість поміркованій політиці віддавав перевагу колишній делегат від УСРР на Ризькій конференції, на той час член президії КП (б) У Дмитро Мануїльський. Утім, «поміркованість» розглядалася тільки як елемент тактики, а стратегічна мета була та сама: «розпороти Польщу по національних швах», граючи на внутрішніх протиріччях, а не через збройне втручання ззовні. Від другої половини 1925 р. переважає саме ця «мирна політика», обумовлена, серед іншого, й польськими заходами протидії, як-от: створення Корпусу охорони пограниччя, розширення повноважень воєвод прикордонних територій, арешти бойовиків ОУН. Власне через це для радянської сторони набуло особливої ваги поширення свого впливу на легальні українські партії, хоч і до того, як доводить Бруський, успіхи були чималими: ще в 1922–1923 рр. більшовицьким спецслужбам вдалося проникнути не лише в середовища комуністів Волині й Галичини та галицьких русофілів, а й до української еміграції та підпільних організацій, пов'язаних із ЗУНР.

Особливо характерними видаються деякі деталі, описані в книжці Бруського, які свідчать про початок співпраці Євгена Петрушевича з більшовиками щодо влаштування терористичних акцій напередодні виборів до Сейму Речі Посполитої 1922 р., а також про впливи на Українську Військову організацію (УВО). Прикладом цього, зокрема, стало й відсторонення Євгена Коновальця: на зламі 1923–1924 р. Петрушевич призначив крайовим провідником УВО відомого рядянофіла Ярослава Индишевського (Коновалець повернеться до керівництва УВО лише після 1925 р.). Починаючи від 1925 р., радянський вплив поступово буде поширено на легальні партії, а згодом на депутатів Сейму, серед іншого – й представників УНДО. Як вдало окреслює цю стратегію Бруський, ішлося про перетворення українського П'ємонту на українську ірреденту.

Ішлося, утім, не лише про вплив на політичну еліту. Згідно з «програмою» Дмитра Мануїльського, належало опану-

вати масову свідомість українців Волині та Галичини за допомоги політики коренізації. Цьому сприяли рядянофільські настрої, що набули поширення після ухвали Ради Послів Антанти 1923 р. про статус Східної Галичини й додатково підживлювалися радянськими спецслужбами. Як доводить Ян Яцек Бруський, Петрушевич у таємних перемовинах з наркомом іноземних справ СРСР Георгієм Чичеріним висловив згоду на приєднання Східної Галичини до радянської федерації. Нарком вимагав і більшого: перейти від декларацій до дії, себто до про-радянської агітації в Галичині, навіть якщо це вимагатиме людських жертв, при цьому він навіть пообіцяв збройний захист «пригноблених братів». Така риторика була повторно запущена в дію п'ятнадцятьма роками пізніше, у вересні 1939 р.

Надзвичайно проникливим видається аналіз польського аспекту політики коренізації, запропонований Яном Яцеком Бруським. Найголовнішим завданням коренізації, на його думку, була радянізація тих груп населення, до яких більшовики не мали інших підходів. Відтак, польські культурні осередки, зокрема шкільництво, поступово перебравли до рук або комуністи польського походження, або лояльні до більшовицького режиму емігранти з Галичини, Волині та Холмщини, що знали польську мову. Водночас провадилася боротьба з церквою та священниками, а засобом пропаганди служило створення Польського автономного району (так званої Мархлевщини) – поля для експерименту з радянізації польського населення і зародку «Польської РСР». Як показує Бруський на підставі повідомлень польських дипломатів, ті добре розуміли, що політика коренізації носить суто паперовий характер і є не більш, ніж ідеологічним знаряддям – намаганням радянізувати населення та пригасити сепаратистські настрої.

* * *

Оглядаючи деталі, з яких складається змальована Яном Яцеком Бруським загальна картина, ми можемо поіншому поглянути не лише на польсько-українські та польсько-радянські взаємини першої половини 1920-х, а й на ту роль, що її відіграли радянські дипломати у спробах де-

стабілізувати Річ Посполиту. Окрім того, не аж таким перебільшеним видаватиметься поширене уявлення про всемогутність більшовицької розвідки та спецслужб. Тогочасна польська зовнішня і внутрішня політика виявилася справді занадто слабкою, аби протистояти СРСР.

Читаючи книжку Яна Яцека Бруського, важко позбутися відчуття дежавю, і це не докір авторові. Паралелі з сучасною польською східною політикою просто нав'язливі. Йдеться про постризький синдром – ілюзії щодо можливих переваг у політиці та економіці, що їх сподівалися отримати тодішні прихильники Realpolitik взамін за поступки більшовицькій Росії. Ідеться і про російську зовнішньополітичну стратегію та спроби УСРР розіграти свою карту «поміж двох сил». Сьогоднішня віра деяких польських політиків у те, що за поступки можна домогтися взаємовигідних стосунків з Росією, а також переконання, що Польщі не стане снаги на активнішу політику щодо України, і загалом, і в деталях нагадують про те, що історія вчить лише тих, хто здатен учитися на чужих помилках.